

Šta su tačno...

Veštice

RITA FOLTMER

S nemačkog preveo
Milutin Stanisavac

Laguna

Naslov originala:
Rita Voltmer
Hexen

Copyright © 2008 Verlag Herder GmbH,
Freiburg im Breisgau
Translation copyright © 2010 za izdanje
na srpskom, LAGUNA

SADRŽAJ

1. Uvod	9
2. Manipulacije i falsifikati, procene i činjenice	15
„Istorijska svedočanstva pružaju pouzdana informacije“	15
Kritika izvora	
„Za vreme progona veštica pogubljeno je devet miliona žena“	19
Zablude u vezi s brojkama	
„Progoni veštica događali su se u mračnom srednjem veku“	27
Zablude u vezi s hronologijom	
3. Ovladavanje svakidašnjicom i teorije zavere	31
„Magija se smatrala mračnom stranom religije“	31
Tumačenje sveta i objašnjenje nesreća	
„Veštice su bile oruđe đavola“	41
Različiti obrasci verovanja i delikata	

-
4. **Žrtva – pol, starost ili nabeđivanje? 51**
- „Veštice su se đavolu obavezivale zbog seksa i bogatstva“ 51
Kako su žene i muškarci navodno postajali veštice
- „Veštice se prepoznaju po crvenoj kosi“ 55
Kako se *prave* veštice
5. **Izvršioc i – mučenje, sudsko ubistvo i ludilo? 71**
- „Veštice su mučili sadistički“ 71
Procesuiranje i mučenje
- „Progona su posledica bolesnih ideja“ 84
Od veštičjeg ludila do lova na veštice
- „Prosvetiteljstvo je veštičije ludilo razobličilo kao sudsko ubistvo“ 90
Postepeni prestanak lova na veštice
6. **Od zabluda do pravog uvida 95**
- „Crkva i inkvizicija treba da odgovaraju za progone veštica“ 95
Ambivalentna uloga klera
- „Državni aparat je podsticao progone“ 100
Država u ranom novom veku i uloga stanovništva

„Mnogi su se obogatili imovinom pogubljenih“ ...	105
Procesi vešticama i novac	
„Veštičja mast vodila je besmislenim priznanjima“	109
Tobožnji učinak droga	
„Za sumnje je bila kriva ražana glavica“	114
Navodno delovanje zaraženog žita	
„Veštice su bile sveštenice jednog prastarog kulta“	117
Kako je 19. vek stvorio <i>novu vešticu</i>	
„Vreme lova na veštice je prošlo“	124
Sveprisutnost progona	
7. Zaključak	129
Dodatak	135
Veb stranice	135
Izabrana literatura	135
<i>O autorki</i>	139

1. Uvod

Istorija tobožnjih veštica (žena i muškaraca) i njihovih progona, i ocena tih fenomena, kao malo koja druga istorijska tema povezuje različite ravni delovanja, recepcije, refleksije i tumačenja prošlosti s tumačenjima sadašnjosti. Već za vreme ranih progona, u 15. veku, savremenici su razmišljali da li se u veštičarenju radi o nekom modernom novom ili o starom istorijskom prestupu. Istovremeno, u okviru nadležne nauke – demonologije, istraživani su moć i delovanje đavola, demona, kao i njihovih pomagača, pri čemu su se istraživanja, pored teorijskih rasprava, oslanjala i na priznanja data pred sudom, na izjave navodnih očevidaca i na *eksperimente*.

Iako su prosvetljeni protestantski naučnici u 18. veku smatrali da čaranje, odnosno veštičarenje, pripada nazadnim epohama, zaboravljenim u papska sujeverja, verovanje u njihovu delotvornost održalo se sve do današnjih, tzv. sekularizovanih vremena.

Još uvek se zbog vraćanja, odnosno veštičarenja, ubija na hiljade ljudi, doduše ne više u Evropi, koja sebe smatra civilizovanom i prosvetćenom, nego u velikom broju zemalja na

**DA LI JE
PROGON
VEŠTICA
UGNJETAVANJE
ŽENA?**

afričkom kontinentu i u drugim regionima u svetu. To je sasvim uporedivo s prvobitnim slikama ubistvenog gonjenja veštica koja su počela krajem 15. veka. Pritom, materijalni interesi nisu bili na poslednjem mestu. Tako danas na mnogim mestima doživljava procvat jedna turistička grana u okviru koje se otvoreno, povremeno cinično, a najčešće i protiv volje pojedinaca, posetiocima predlaže tema *veštice* u komičnom kontekstu.

**VEROVANJE
U VEŠTICE
DANAS**

Danas i sama reč *veštica* izaziva brojne i različite reakcije koje često prate zabuna i tvrdnje da su tobožnji progono veštica u srednjem veku bili reprezentativni primeri patološke mržnje prema ženama, rigoroznog neprijateljstva prema seksualnosti, hladne težnje za bogaćenjem i fanatičnog, nemilosrdnog sistema tlačenja koji su sprovodili crkva i inkvizicija. Taj sistem je na složen način podupirao aparat prinude jedne države, ništa manje neprijateljski raspoložene prema ženama, države kojom su dominirali muškarci i koja je težila potpunoj kontroli, posebno u pogledu ženskog principa koji je upravo zbog svega toga bio intuitivno afektivan.

**PROJEKTIVNA
RAVAN
VEŠTICA**

Na taj način uvek iznova instrumentalizovan pojam veštica i tema njihovih prognanja u medijima mogu biti pogodan ideološki pojam uvek kada treba dezavuisati

crkvu i državu, a posebno muškarce. Kada se koristi kao projekcija, a zapravo kao kontejner, uz ležerno zanemarivanje istorijskih okolnosti, danas veliki broj novopaganskih pokreta (na primer, Vika) pojam veštica izjednačava s pozitivnom prirodnošću, sa individualnošću, sa ženskom i muškom samo-svešću, s magijskim shvatanjem sveta i navodnim negovanjem nekog prastarog kulta plodnosti koji su potisnule monoteističke religije. Tako u procesu ponovnog tumačenja, istorijska slika veštica kao apsolutnog neprijatelja postaje figura koju bi trebalo identifikovati i koja se vrednuje pozitivno.

Svakako da su teme u vezi s vešticama i njihovim proganjanjem, uvek visoko emocionalizovane i politički i društveno osetljive. One zadaju muke naučnicima koji imaju obavezu da uspostave objektivnu distancu, i to upravo u onim momentima u kojima treba izbeći jednostrano pripisivanje krivice a da to ne izgleda kao da se krivica odbacuje i stvar čini nevinom. Nažalost, i pored dobre volje, adrese na koje se te teme upućuju često se odlikuju predrasudama, klišeima i izborom pogrešnih gledišta koja su kompleksno formulisana i nekritički prihvatana još u 19. veku, i kod kojih baš ništa nije u saglasnosti. Sasvim suprotno, veštice i njihovo proganjanje, ništa manje od njihove percepcije i vrednovanja,

**KOMPLEKSNO
STANJE
STVARI**

kompleksni su fenomeni koje odlikuju diverzitet i promjenljivost koji se otimaju svakom monokauzalnom i uprošćenom crno-belom tumačenju i neistorijskom poimanju. Kompleksnost i višeslojnost te teme nije uočljiva ni u četvorotomnom enciklopedijskom priručniku *Veštičarenje u zapadnoj tradiciji* (Witchcraft in the Western Tradition), koji je objavljen 2006. godine i koji je rezultat naučnih, interdisciplinarnih iztraživanja, koja su intenzivnije sprovedena od 1970. godine. U brojnim člancima, na 1.238 strana, ta poznata enciklopedija uspeva da prikaže neuobičajenu kompleksnost tog fenomena usredsređujući se na rane novovekovne epohe evropskog i transatlanskog proganjanja veštica, mada su zbog toga morali da budu izostavljeni mnogi drugi aspekti.

Da bi se u kolekciji *Znati ono što treba*, na malo stranica, u osnovnim crtama, mogao objasniti fenomen veštica odlučili smo se da kroz presek, u određenom prostoru i vremenu, na osnovu reprezentativnih primera, rasvetlimo fakta i fikciju u vezi sa istorijskim progonima veštica, onako kako su ih razumeli savremenici, kao i kroz iskrivljene interpretacije koje su kasnije nastale, a na koje su uticali pogrešni pogledi, uslovljeni određenim društvenim kontekstom, sve do savremenog trenutka. Posebno se ističe de-

konstrukcija mitova o istorijskim vešticama i njihovim progoniocima, koji se uvek iznova interpretiraju u medijima.

2. Manipulacije i falsifikati, procene i činjenice

„Istorijska svedočanstva pružaju pouzdane informacije“

Kritika izvora

Brojna svedočanstva obavestavaju nas o toku i završetku progona veštica kroz istoriju, o ličnostima koje su u njima učestvovala i sudskim instancama, o zločincima i žrtvama. Tu pre svega spadaju sudski akti i srodni dokumenti (npr. protokoli sa saslušanja, računi, spiskovi pogubljenih i denuncijacije, stari sporovi) koji su nastali u lokalnim sudovima, kao i akti koji su upućivani nadređenim instancama (npr. apelacije, presude). Druge relevantne informacije jesu slike (drvorezi, bakropisi, platna), pamfleti i leci o hronikama, propovedi i traktati, kao i različita pisana pravila (policijska i kaznena, sudske naredbe, pravni komentari itd.), pisma, dnevnici ili putopisi u kojima je pisano o veštičarenju i kažnjavanju onih koji se njime bave ili sa

**PROTOKOLI
& CO.**

decidiranom argumentacijom za i protiv ili samo opisno, odnosno prividno neutralno. Svakom od pomenutih izvora potrebno je pristupiti kritički na poseban način, jer niko ne polazi ozbiljno od toga da će pronaći neutralne iskaze. Naprotiv, stalno treba voditi računa o kontekstu u kome nešto nastaje, o sastavljaču/autoru, o publici kojoj su spisi namenjeni, o njihovoj motivaciji i specifičnoj percepciji na koju uvek nešto utiče.

**ŠANSE DA
JE NEŠTO
SAČUVANO**

Mora se računati i s tim da su mnoga svedočanstva izgubljena. Od brojnih dokumenata u vezi s procesima sačuvan je samo mali deo. Takođe, sačuvan je i mali deo pisanih i naučnih dokumenata, kao i iskaza koji nisu zapisani, a koji se na bilo koji način bave tom temom. Naročito su bile male šanse da se sačuva građa o kritičkim glasovima koji su svakako postojali u svim slojevima populacije.

FALSIFIKATI

Uz sve to mora se računati sa svesnim i nesvesnim manipulacijama i falsifikatima. Tako je francuski pisac Etjen-Leon de Lamot-Langon, osiromašeni plemićki sin iz Tuluza, 1829. godine napisao trotomnu *Istoriju inkvizicije u Francuskoj* (*Histoire de l'Inquisition en France*). U tom delu, koje je navodno bazirano na mukotrpnom istraživanju po arhivima, autor je izneo *otkriće* o jednom veštičjem sabatu iz 1275. godine, kao i o ve-

likom progonu veštica koje je inkvizicija preduzela između 1300. i 1350. godine. Učeni istraživač veštičarenja Vilhelm Gotlib Soldan, a kasnije i Jozef Hansen, preuzimaju tu *vest* u okviru svojih prikaza. Na taj način je informacija koja je izmišljena postala sastavni deo istoriografije u vezi s vešticama. Ona je naizgled obezbedila željeni dokaz da je inkvizicija još u srednjem veku lovila veštice. Normanu Konu i Rihardu Kikheferu tek je sredinom sedamdesetih godina 20. veka uspelo da Lamot-Langona razotkriju kao prevaranta koji izmišlja svoje izvore.

Poput drugih izmišljotina i te su vrlo rasprostranjene i dugo opstaju. Publicisti koji nisu mnogo upućeni u istraživanje o vešticama uvek rado posežu za njima da bi putem medija, na efektan način, podsetili na mračni srednji vek, kao što je to nedavno učinjeno u jednom članku objavljenom u *Špiglu* (br. 44, 2005, 172).

Ta zapažanja, kao i falsifikovane informacije o pogubljenjima veštica u senzacionalističkoj štampi iz 16. i 17. veka, ni u kom slučaju ne znače da se u svedočenjima o progonu veštica u celini radi o krivotvorenim materijalima kojima je svesno manipulirano. Potrebno je izričito upozoriti, zbog preteranog naivnog i nekritičkog poverenja u

**KRITIČKI
OSVRT**

Pamflet iz 16.
veka

nesumnjivu pouzdanost sačuvane dokumentacije (npr. sudskih akata), da ne bi valjalo potceniti njen imanentni, ponekad i nesvesno izabrani, a ponekad ciljani i suptilno nametnuti perspektivizam. Pošto je najveći broj svedočenja onih koji su se stvarno ili potencijalno bavili izopštavanjem, kriminalizovanjem i iskorenjivanjem veštica, ili su na tome profitirali (npr. pomoću pamfleta), kod nekritičkog pristupa postoji opasnost da se slede njihovi dirigovani, konstruktivistički načini posmatranja. Kritički način gledanja na to trebalo bi da važi u istoj meri kako kod starih tako i kod novih javnih istupanja o progonima veštica kroz istoriju koja se ne zasnivaju na nauci i koja unapred prezentuju fina, pristupačna objašnjenja koja su najčešće jednostrane interpretacije izvora, orijentisane na efekat ili koja su, kao što pokazuje primer Etjena-Leona de Lamot-Langona, proizvod čiste fantazije.